

Т. П. Білоусова

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ТЕРМІНОПОНЯТТЯ «СТИЛЬ» І «СТИЛІСТИЧНИЙ» У МОВОЗНАВЧІЙ КОНЦЕПЦІЇ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті визначено понятійне наповнення термінів «стиль» і «стилістичний» в мовознавчій спадщині Івана Огієнка. Підкреслено значення розробленої вченим цілісної стилістичної концепції для розвитку теоретичної і практичної стилістики української мови.

Ключові слова: стиль, стилістичний, мовознавча концепція, Іван Огієнко.

Поняття «стиль» входить до понятійно-термінологічного апарату стилістики – розділу мовознавства і літературознавства, який вивчає «функційно-стильові засоби мови та їхнє застосування з погляду норм, їхніх варіантів (нормативна стилістика) і відхилень (літературна стилістика)» [15]. Стиль як предмет вивчення стилістики – це а) *стиль мови* – різновид, традиційно закріплений за загальною сферою соціального життя (нейтральний; високий / книжковий; низький / розмовний-просторічний); б) *функціональний стиль* – різновид літературної мови, підпорядкований її функції (офіційно-діловий, публіцистичний, науковий тощо); в) *стиль мовлення* – індивідуальна манера виконання мовленнєвих актів (стиль письменника, твору, жанру); г) *загальноприйнята манера*, або спосіб виконання певного типу мовленнєвих актів (стиль наукової лекції, судової промови тощо); д) *мовна парадигма епохи* – стан мови у певний період її існування. Відповідно, *стилістичний* – той, що стосується стилю, пов'язаний з принципами відбору й комбінації наявних мовних засобів та їхніх трансформацій [4, с.494, 566].

Практичне значення стилістики полягає в піднесенні культури мовлення суспільства. Видатний учений-мовознавець, Іван Огієнко не міг оминати такого важливого аспекту української літературної мови, як її стилістичне унормування. Мовознавчі праці науковця демонструють глибоке розуміння понятійного наповнення термінів «стиль» і «стилістичний».

Мета нашої статті – проаналізувати стилістичну концепцію Івана Огієнка, визначити його внесок у формування стилістики української мови.

Звернення І. Огієнка до питань стилістики відбулося в 1909 році, коли студент університету Св. Володимира ознайомився з «Українсько-російським словником» В.Г. Дубровського і відреагував на його появу ґрунтовною рецензією «Як складати словники». Публікація в журналі «Літературно-науковий вісник» містила критику недостатньої, на думку рецензента, нормативності цього словника. І. Огієнко зазначив, що деякі слова – зокрема, т. зв. «ковані» (нові, які ще не увійшли до активного вжитку), а також розмовні та просторічні – потребують стилістичних позначок, які вказували б на обмеження сфери їхнього вживання. Тож стилістичне унормування І. Огієнко розглядав як чітке розмежування слів і варіантів а) літературних і регіональних, б) активного і пасивного запасу.

В подальших працях Івана Огієнка знаходимо послідовне розмежування *різновидів мови, традиційно закріплених за загальними сферами соціального життя*. В праці «Української літературної мови мусимо вчитися, щоб знати» протиставляється мова: *жива, «матірня»* – і *вироблена*, до певної міри штучна; *розмовна* – і *книжкова*; *«простацька»* – і *культурна*; *говіркова*, *провінційна* – і *єдина, собор-*

на; буденна – і літературна. «Кожний культурний народ, крім великого числа живих говірок, має ще одну мову – мову літературну, – наголосив учений. – Це мова його книжок, часописів. Це мова його державних установ, церкви, суду, школи» [12, с.93]. Наповнений вульгаризмами та «провінціалізмами» «*простацький стиль*» вчений вважає неприпустимим в літературній мові [7, с.171].

Боротьба за чисту соборну літературну мову стала головною ідеєю усіх мовознавчих розвідок Івана Огієнка, і насамперед – словників. Проголошені ним принципи стилістичного унормування лексики втілювалися в «Українському стилістичному словникові», що вперше побачив світ у Львові (1924 р.), а перевидааний був у Вінніпезі (1978 р.).

Авторська «Передмова» містить оцінку відомих на той час словників як збірань «живої народної мови» Великої України (словник Б. Грінченка), Галичини та Буковини (Є. Желехівського). Огієнко вважав, що ці джерела не завжди можуть бути корисними при вивченні літературної мови, тому що не дають потрібної читачеві стилістичної та правописної довідки [11, с.2-3], тоді як його власний словник має на меті «допомогти... обом кордоном поділеним сторонам – Великій Україні й Галичині – ближче пізнати мову одна одної, і тим облегчити такий помітний уже процес утворення спільної української літературної мови, одної для сходу й заходу її» [11, с.6].

Пояснюючи підхід до відбору лексичного матеріалу, автор різко засудив невиправдане засмічення української мови запозиченнями і кальками з російської, польської, німецької та інших мов, обмеженість синоніміки, невправність у використанні засобів словесної образності [11, с.8-9].

Стилістична складова словника – це інформація про: (а) *приналежність слова до активного чи пасивного запасу мови* (архаїзми різних типів); (б) *іншомовне походження слова*; (в) *територіальну обмеженість вживання слова*. Стилістичне маркування здійснене за допомогою розгалуженої системи позначок:

(а) *теп.* – теперішнє слово; *а., арх.* – архаїзм, архаїчний; *а. з., г. а.* – архаїчне, що досі вживається в Галичині; *а. з. м.* – збереглося в Галичині та Росії або живе під московським впливом; *а. м.* – підтримується московським впливом; *а. п.* – підтримується польським впливом; *давн.* – давнє;

(б) *англ., араб., бельг., білор., болг., голанд., гот., гр., ісл., каш., лат., м.* (московське або російське), *нм., осм.* (османське), *п., перс., рос., рум., срб., тат., тюрк., фр., ц.-сл., чс.;*

(в) *В. У.* – Велика Україна, або літературна мова Великої (східної) України; *г.* – слово, що вживається в Галичині, або будь-яке західноукраїнське слово; *Г.* – Галичина, іноді – Західна Україна взагалі; *г. м.* – галицьке слово, що живе також в мові московській, або галицьке слово, що з'явилося під впливом мови московської; *г. п.* – галицьке слово, перейняте з польської, або таке, що живе під впливом польської мови; *діал.* – діалектне, місцеве слово; *з.-у.* – західноукраїнське; *нар.* – народне слово; *сх.-укр.* – східноукраїнське.

В деяких словникових статтях подані варіанти назв одного поняття, і автор пропонує читачеві обрати один – той, що, на його думку, сприятиме безперешкодній комунікації. Тож статті рясніють застережними вказівками на кшталт *не вживати, вживається рідко (рідше), часто (частіше) вживають, мало вживане, народна форма, ..., (звичайна) літературна (форма), вживана форма, звичайно вжив., ліпше, часте в укр. літ. мові тощо.*

Словник, за задумом автора, мав заохотити читача більше пильнувати чистоту рідної мови, дати йому інформацію, «котра навчила б його справді чистої, – на

власних основах збудованої, – літературної мови...» [11, с.10-11]. Учений особливо підкреслював, що виступає не законодавцем, а об'єктивним істориком того, що було і що є в мові: «Ніде я не осуджую ніякої форми, – бо всі вони витвір живого життя, – я лише констатую самий факт, яким він єсть; ось тому дуже часто я подаю форму велико-українську й галицьку, історично аналізую їх обидві, але присуд про їх вартість та живучість лишаю сказати самому життю» [11, с.8-9].

Стилістичні рекомендації доповнюються граматичними. Так, при іменникові подано форму родового відмінку однини (іноді – множини) та інших відмінків, зазначено рід, число, наприклад: **Сніг**, снігу, снігом, в снігу, мн. снігі. Не оминув автор акцентуаційної норми: послідовно зазначав наголос у заголовному слові та його формах, коментував вимову окремих звуків чи звукосполучень, як-от: **Шведський**, вимова: шведський. Словник рясніє історичними довідками – «добрим ґрунтом для усталення українського правопису на певних підвалинах» [11, с.8]. Все це робить «Український стилістичний словник» тією «справді підручною книжкою для вивчення української літературної мови», про яку мріяв автор [11, с.10].

Ставлення Івана Огієнка до стилістичного унормування як обов'язкової ознаки чистої літературної мови виявилось і в інших лексикографічних працях. Так, у 1934 р. побачив світ «Словник слів, у літературній мові не вживаних» (видво отців Василян, Жовква; перевиданий у Нью-Йорку в 1973 р.). Тут зібрані слова і форми, запозичені переважно з польської та російської мов, архаїзми та галицизми. В передмові автор наголосив на важливості стабілізації української літературної мови, очищення її від місцевих та іншомовних впливів, надлишкової варіативності словесних форм. Красномовна присвята, зроблена І. Огієнком: «Склав я свого Словника для людей доброї волі – для всіх тих, що широ й відкрито визнають кінчену потребу однієї соборної української літературної мови для цілого українського Народу. Тому й присвячую його найперше каменям соборної української літературної мови – усім Працівникам українського слова, міцно сподіваючись від них і широкого прийняття цієї праці, і спокійного вияснення її недостач» [8, с.6].

На обмеження вживання слів і форм у Словнику вказують примітки: *a.* – архаїчне, *n.* – слово з польського впливу, *pc.* – російського, *p.* – рідкоживане, *ч.* – частіше вживане слово. Слова і форми, які автор вживати не рекомендує, взяті в круглі дужки. Словникові статті подають граматичну інформацію: про частиномовну належність деяких слів, рід, число, особові форми, сполучуваність тощо. Низка статей містить похідні слова, зустрічаються фразеологічні одиниці, наприклад:

Авантюра, -түрний, -түрник, -түрниця, -түрницький і авантюра, -тюрний, авантюрист, -тюрїстка, авантюриницький.

Авгійовістайні.

Адреса ж.р. (адрес); закид на адресу (під адресою, по адресі).

Безвінно прсл (безвинне).

До словника додано статтю «Головні відміни літературної мови від мови західноукраїнської» [8, с.122-154], в якій детально проаналізовані фонетичні, орфографічні, лексико-семантичні, морфологічні, синтаксичні особливості української літературної мови того часу. Іван Огієнко називав її мовою «такої величної якості, що вона вже тепер сміливо конкурує за першенство серед культурніших слов'янських мов» [8, с.127]. Він вкотре підкреслює, що українська літературна мова створена на основі наддніпрянської, але й західноукраїнська «має всі дані на те, щоб і свою не малу частку внести до спільної літературної нашої мови...», має дуже багато виразів для духовного словника, що їх східноукраїнська мова не знає» [8, с.126-127].

Перебуваючи в еміграції в Польщі, Іван Огієнко завершив «Грамматико-стилістичний словник Шевченкової мови» – плідбагаторічної напруженої пра-

ці [2, с.35-35]. Словник друкувався частинами на сторінках часопису «Рідна мова» упродовж 1933-1939 рр., але цілком побачив світ у 1961 р. у Вінніпезі за сприяння «Інституту дослідів Волині».

Опрацювавши текст «Кобзаря», виданий В. Доманицьким у 1910 р. (на думку І. Огієнка, найближчий до оригінала), учений вибрав з нього матеріал, що мав слугувати цілком практичній меті: стати «довідником сучасної літературної мови – як говорити і писати по-літературному» [2, с.38]. «Граматико-стилістичний словник Шевченкової мови» представив широкому загалу основу і «високо цінне джерело» взірцевої літературної української мови. Специфіка словника зумовлена тим, що в ньому зібрані й описані граматичні форми й уривки з тексту («речення»), необхідні читачеві «при щоденному писанні літературною мовою» [2, с.36]¹. Особливого значення І. Огієнко надавав народній «складній» шевченкового твору, тобто синтаксичній будові речень: як правило, це були прості, короткі, виразні, ясні структури, речення з сурядним зв'язком. Він вважав «Кобзар» цінним джерелом для вивчення українського синтаксису [2, с.9].

У статті «Шевченко як творець української літературної мови», що передусе словникові [2, с.5-34], автор проаналізував *стиль Шевченкової мови* у двох аспектах: релігійному і поетичному.

Частина 3 цієї статті – «Релігійний стиль Шевченкової мови» – присвячена *індивідуальній манері письма*, укоріненій у набожності поета. Дослідник робить висновок про те, що «Шевченкова мова високо й широко релігійна, бо таким був сам Шевченко вже від свого народження. Він глибоко й істотно зрісся з Богом, як з своїм Отцем і Опікуном, – і про все це свідчить його мова» [2, с.12].

Окрім того, *релігійний стиль* поета витікає з його ширшої народності: Шевченко перейняв глибоку релігійність українського народу, відтворив у своїх віршах «*український стиль-зміст мови*». І. Огієнко назвав цей стиль *віковичним*, позначеним *релігійністю і церковністю* [2, с.10-11]².

Прикметами релігійного стилю Шевченка науковець вважає численні повторених знакових слів Бог, Господь, Небо, Рай, Церква, Благодать, святий і под.; слідування українському церковному календареві та обрядам (хрещення, сповідь, причастя, шлюб, говіння, похорон, подзвін); прекрасну обрешаність в біблійних сюжетах; «учительно-навчальний», проповідницький характер викладу; широке стилістично вмотивоване вживання лексичних і граматичних церковнослов'янізмів та архаїзмів тощо.

Підсумовуючи величезну роботу зі збору й аналізу матеріалу, в іншій ґрунтовній праці. Що має назву «Релігійність Тараса Шевченка», І. Огієнко зазначив: «Коли зібрати до купи все, що становить істоту релігійного стилю «Кобзаря», то все це складає біля 15 відсотків всього «Кобзаря» [3, с.8]³.

Частина 7 праці – «Шевченко як творець української літературної мови» – містить зауваги про *поетичний стиль* Шевченка, якому, на думку автора, притаманні опора на українську пісню «не тільки мовою, але й ритмічною формою», простота і ясність синтаксичного строю. Огієнко вважав Т. Шевченка

¹ Якщо вжити Шевченком форму І. Огієнко не вважав літературною, він подавав поруч із нею літературну і навіть місцеві форми, щоб читач міг порівняти їх і зрозуміти, яку саме форму обрав поет [2, с.38].

² Наступні огієнкові праці розширюють уявлення про стиль як *тогочасну мовну парадигму*, додають до його характеристики інші важливі ознаки, про які йтиметься далі.

³ Докладний аналіз праці «Релігійність Тараса Шевченка (у т.ч. стосовно мовних засобів, які він використовував)» див. у статті Євгенії Сохачької «Іван Огієнко про релігійність Тараса Шевченка» [14].

творцем саме поетичної літературної мови – на відміну від мови прозаїчної, де його перевершила Марко Вовчок [2, с.24-25].

Цікаве зауваження І. Огієнка про те, що поет «вже мав розуміння літературної мови», правда, не наукове, а інтуїтивне. Описуючи й глибоко аналізуючи «елементи шевченкової мови», він тим самим презентував свій погляд на «ідеологію» мови літературної:

- вона щиро народна за своїм істотним змістом;
- у ній не місце дрібно-говірковим місцевим виразам (локалізмам) і розмовному селянському жаргону (опрощенню);
- літературна мова прагне очиститись від іншомовних слів, зокрема, русизмів і полонізмів;
- вона уникає архаїзмів (за винятком вживання в якості окраси стилю);
- завдяки особливостям синтаксису шевченкова мова проста і ясна;
- вона глибоко поетична і мальовнича;
- відзначена багатством синоніміки;
- здатна розвиватись, не боїться новотворів [2, с.16-34].

Автор робить висновок, що шевченкова мова має всі якості, щоб стати всеукраїнською літературною мовою. Вона походить з географічного осередку України; її популяризував найсильніший на той час поет, знаний в Україні та за її межами; цією мовою написані революційні вірші, що запалювали душі людей, викликали сильні почуття. Нарешті, завдяки шевченковим творам утвердились національні назви «Україна», «український» [2, с.23]. Тож, – підсумовує дослідник, – Шевченко «став синтезом цієї мови, і він же поставив її на дорбу посліду дальшого розвою» [2, с.32].

Система позначок у словнику не така багата, як у попередньому (далися взнаки особливості джерела): *арх., літ., місц., не чи ніколи* (невживані в літературній мові місцева форма чи місцеве слово), *рос., ст.сл., ц.сл., укр.* Втім, словникові статті окрім, містять цінні уривки з тексту, тлумачення деяких слів, орфоєпічні та граматичні довідки, наприклад:

Гуляти – забавлятися, весело проводити час, проходжуватися, нічого не робити. Понад шляхом, щирцею, ховрашкі гуляють.

Ніже з родовим ц.сл., ані. Немає ніже єдиного случаю.

Єсть – форма архаїчна, частіше «є». Єсть на світі доля, єсть на світі воля, єсть люди на світі.... Шевченко вживає і **є**, і **єсть**, частіше **є**.

Безперечно, «Граматику-стилістичний словник Шевченкової мови» зробив значний внесок не лише в розвиток української літературної мови, а й у теорію стилістики як науки. Розуміння стилю як **ідіостилію**, характерне для цього видання, прослідковується в інших працях ученого: він, зокрема, пише про архаїзми як *прикраси стилю доброго майстра слова*, «провінціалізми» як *стилістичну окрасу мови в творах* Б. Стефаніка, М. Черемшини тощо [7, с.165, 170].

Поняття про стиль як **функціональний різновид літературної мови** розробляється Огієнком в багатьох мовознавчих трудах. На його думку, літературна мова ділиться на декілька видів, а «найголовніші з них три: мова поточна, мова наукова, мова поетична (письменницька)» [7, с.178].

Велику увагу вчений приділив «науковій мові», яка «неухильно дотримується всіх приписів нормальної літературної мови, словник її – поза термінологією – не багатий» [7, с.178]. Інше огієнкове визначення: «це та ж сама соборна літературна мова, тільки без ознак «поетичної мови» [6, с.74].

Для Огієнка головною ознакою **наукового стилю** були простота і ясність, тож, розмірковуючи про «стиль науковий» і «стиль популярний» він зауважив: «нема та

ких стилів, існує тільки стиль простий, ясний і стиль темний, заплутаний. Учений, що розуміє свій предмет і вміє ділитися своїм знанням та навчати маси, пише просто й ясно. І всі його легко розуміють, хоч пише він про речі наукові» [7, с.188].

Визначальною рисою наукової мови є вживання термінології. І. Огієнко постійно дбав про розвиток цієї ділянки лексики, наголошуючи: «Для одного народу – одна наукова термінологія» [6, с.75-77]. Заслуга І. Огієнка полягає в тому, що він теоретично обґрунтував безперервний розвиток української термінології, відстоював думку, що термінологічна розбудова української мови детермінована науково-освітніми, культурними запитами її носіїв [1]. Місце термінотворення в інтелектуальному розвитку народу і становленні наук він визначив так: «У кожного народу, що має свою історію, що має право на самостійне існування, та чи інша виробленість наукової термінології свідчить собою про його культурний зріст, про його культурне становище» [9, с.2].

Іван Огієнко послідовно втілював у життя ідеї впорядкування терміносистем з різних галузей, особливого значення він надавав термінологічним словникам, адже «ні один словник, який би повний не був він, не може заступити собою фахового термінологічного словника. Ось тому кожен фахівець кочче мусить мати в себе під руками також і термінологічного словника свого фаху» [5]. Для втілення цього задуму вчений доклав чималих зусиль: його перу належать «Церковний словничок», «Шкільна термінологія», «Українська канцелярська мова», «Спортивна мова наших учнів», «Автомобільна термінологія», «Військова термінологія» та ін.

В ґрунтовній огієнковій праці «Українська граматична термінологія. Історичний словник української граматичної термінології з передмовою про історію розвитку її» (2008 р.) вперше визначені принципи українського термінотворення: «1. Термінологія повинна будуватись на одній певній засаді, а не бути мішаниною принципів формальних, логічних і граматичних. 2. Щоб кожний термін був вироблений з такого коріння, що існує в живій українській мові, а не бути словом чужомовним. 3. Кожний термін своєю будовою не повинен суперечити законам фонетики й морфології української мови» [9, с.9]. В «Науці про рідномовні обов'язки» наведені й інші важливі ознаки терміна: він «2. Мусить найповніш видавати вложену в нього думку» і «3. Не мусить викликати ще й іншого розуміння» [6, с.76].

Іван Огієнко вимагав від ученого якнайкращого знання і використання літературної мови; відстоювання інтересів української науки; народного, а не «інтелігентського» способу думати й писати¹ (тобто ясності, зрозумілості, простоти висловлювань), тяжіння до «популярного» викладу; коректного цитування чужих праць [див. про це: 13, с.273, 275; 6, с.73-74].

Велику увагу приділяв І. Огієнко літературно-художньому стилю, який не має чітких меж, використовує ресурси інших стилів, дозволяє вживання нелітературних засобів, виконує естетичну функцію. Цю особність підкреслював учений: він вважав, що письменницька мова, дотримуючись морфологічних і синтаксичних норм, «вільна в своїм словнику – сторуч черпає з мови народної найкращі перлини її» [7, с.178].

Спеціальний розділ «Науки про рідномовні обов'язки» присвячений проблемі «Письменник і рідна мова» [6, с.50-54], а праця «Наша літературна мова» містить частини «Словник доброго письменника-стиліста» і «Як писати для широких мас» [7, с.176-203]. Тут учений презентував своє бачення поетичної (письменницької) мови, для якої характерні:

- тісний зв'язок з мовою народною;
- простота і ясність;

¹ І. Огієнко не випадково бере в лапки слово «інтелігентський»: воно вжито в переносно-мовному значенні – зарозумілий, зверхній, занадто складний для сприйняття звичайним читачем.

- багатство і небуденність словника, а саме зменшення пасивного і наближення активного словника до цілої народної мови; створення нових «сміливих і удалих» слів і поетичних форм за духом своєї мови; обминання «зайорзаних провінціалізмів»; використання синонімічних ресурсів мови, яскравих прикметникових і прислівникових епітетів, метафор (але не складних і не темних), персоніфікацій, порівнянь; активне вживання добірної національної фразеології;
- обмеження «поетичної волі» (індивідуально-авторського вияву поета) щодо нелітературних слів, форм, наголосів;
- вживання говіркових елементів, архаїзмів, іноземних слів і кальок лише з артистичною (в діалогах) або ілюстраційно-науковою метою з відповідними поясненнями;
- утвердження національно-світоглядної позиції, плекання ідеї всенаціональної єдності, патріотизму;
- досконалість форми, відсутність мовних і друкарських помилок [6, с.50-54; 7, с.176-203].

Огієнко закликав письменників пам'ятати, що вони – офіційні творці літературної мови, «той світ, що горить на горі, – всі бо його бачать і до нього хрестяться... Зате й відповідальність за стан культури рідної мови найперше несуть вони» [12, с.97-98].

Дослідник визначив місце, значення і роль рідної мови в житті преси, торкнувся проблем публіцистичного стилю. В розділі «Преса і рідна мова», що входить до складу «Науки про рідномовні обов'язки», він назвав пресу «головним двигуном розвитку», «школою навчання» соборної літературної мови і соборного правопису, застеріг від вживання говірок і місцевого правопису. Наголосив на важливості якісної мовної редактури й коректури, закликав писати просто і зрозуміло [6, с.54-55]. Ці настанови пронизують всі огієнкові праці, в яких йдеться про видавничу й редакторську справу. «Скарижимося, що преса наша матеріально нидає, бо народ її мало підтримує, – дивується Огієнко. – А що ми зробили, щоби й широкі селянські маси добре розуміли часописну мову?» [12, с.98-99].

Настанови І. Огієнка «Як писати для широких мас» стосуються всіх «працівників пера» – письменників, журналістів, науковців тощо. Розмірковуючи над «хвибою неясного думання», про яку «нам виразно свідчить кожен часопис, особливо для широких мас писаний» [7, с.187], Огієнко називає її причини: незнання народної мови і простих способів думати; чужа школа; брак гарної мовної освіти [7, с.188]. Вчений пропонує «Десять заповідей простого писання» – заклик до ясного і простого стилю, зрозумілості, «народного» способу мислення, популярного викладу [7, с.189-190]. Окрім того, Огієнко дає поради щодо вживання конкретних мовних засобів, критикуючи засилля в друкованих виданнях а) іншомовних, особливо рідких, слів; б) чужої фразеології; в) віддієслівних іменників на -ння, -ття; г) надто складних речень, особливо – накопичення підрядних [7, с.190-203]. Наостанок підкреслює: «Коли б наші працівники пера більше дбали про ясність і простоту своєї мови, тоді їхні твори стали б ріднішими серед широких мас, тоді ряди наших читачів зросли б. Так само зростала б і українська культура» [7, с.203].

Мовознавець, історик, митрополит постійно дбав про розвиток церковно-релігійного стилю. Мові церкви і церковної проповіді, мовним обов'язкам духовенства присвячені численні праці Огієнка, серед них: «Українська мова як мова богослужбово: право живої мови бути мовою церкви», «Українські шкільні молитви», «Хвалімо Бога українською мовою!», «Мова українська була вже мовою Церкви», «Давні переклади Письма Святого на українську мову», «Українські Учителні Євангелії», «Українська Пересопницька Євангелія 1556 р.», «Українська культура» та багато інших.

Проблеми релігійного стилю І. Огієнко торкнувся у вступному розділі праці «Релігійність Тараса Шевченка» (1964 р.). Він зауважив: «Про релігійний стиль взагалі, а в мові Шевченка зокрема, ще ніхто не писав. Я починаю цю ділянку, і то тільки поверхово, – виставляю саму цю думку, саму ідею... Це першорядне питання в українській літературі, яке ми обходимо мовчанкою, а його треба докладно вивчати» [3, с.6.]

В роботі «Українська мова як мова богослужбова» Огієнко послідовно відстоював думку про те, що вживання живої зрозумілої мови в церкві не тільки можливе, але й необхідне; церковна мова має наближатись до народної, «в цьому немає нічого проти церковного або проти канонічного: це єсть звичайна вимога живого життя» [10, с.95-96].

Розділи «Науки про рідномовні обов'язки» під назвами «Церква і рідна мова», «Духовенство і рідна мова» розвивають думку про те, що церковна мова має бути легкозрозумілою і простою, опиратися на літературну основу (і тільки в глухих сільських церквах – на основу місцеву). Архаїзми в ній доречні «добрі і на відповіднім місці» [6, с.55-59].

В період активної діяльності митрополита Іларіона, спрямованої на укріплення українського православ'я за межами України та запровадження української мови в церковних відправах, побачив світ його «Церковний словничок» (Холм, 1942 р.), в якому зібрано й витлумачено (з поданням літературних наголосів) найуживаніші церковні терміни.

Неоціненний внесок у розвиток української літературної мови як мови церкви Митрополит Іларіон зробив своїм перекладом тексту Святого Письма, в якому весь лексичний ряд подано з наголосами, «щоб кожний міг читати його справді по-літературному».

Офіційно-діловий стиль також не залишився поза увагою науковця. Окремий розділ «Науки про рідномовні обов'язки» присвячений питанню «Державна служба й рідна мова». В ньому йдеться про те, що урядники на державній та громадській службі «мусять добре знати свою соборну літературну мову й вимову й свій соборний правопис», використовуючи їх «в урядовім листуванні, а також у зносинах із патентами» [6, с.78]. У цій праці йдеться також про необхідність розвивати фахову термінологію адвокатури, нотаріату.

До складу літературної мови, на думку І. Огієнка, входить і так звана «мова поточна» [7, с.178] – **розмовний стиль мовлення**, що використовується у повсякденному спілкуванні. Цьому стилю вчений приділяв увагу в багатьох працях, зупинимось лише на тій, що стала квінтесенцією роздумів про його побутування в різних сферах життя.

«Наука про рідномовні обов'язки» засвідчує, наскільки важливим було для І. Огієнка використання в сім'ї літературної мови й вимови. Особливо він наголошував на важливості виховання поваги й любові саме до соборної літературної мови, яка прищеплює дітям почуття єдності народу, робить їх справжніми патріотами, дає найбільше духовних цінностей. Кожний батько, особливо інтелігент, має говорити в своїй родині тільки літературною мовою, показуючи добрий приклад дружині й дітям і вимагаючи від них розмовляти чистою мовою. Дбайлива інтелігентна мати має пояснювати дитині різницю «між мовою літературною і говірковою їхньої домової служби» [6, с.63-64].

Молодь, на думку І. Огієнка, має правильно і своєчасно навчатись соборної літературної мови в школах усіх рівнів, спортивних і громадських організаціях, гуртках, – і тим самим виховуватись на почутті всенародної єдності. Молодим людям слід уживати чисту літературну мову і вимову не лише на

лекціях, але й на перервах, вдома; виправляти один одному помилки і не ображатись за такі зауваження. Особливу увагу вчений приділяв мовній освіті студентства, яке «мусить бути одним із найсильніших двигунів розвою і консервації своєї соборної літературної мови» [6, с.69]. Студенти будь-якого фаху мають, перш за все, добре знати соборну літературну мову і соборний правоспис; працювати в «Гуртку плекання рідної мови», заснувати такий гурток у своїй місцевості; щорічно проводити «Свято рідної мови»; студенти-гуманітарії – збирати діалектний матеріал для вивчення мови [6, с.65-71].

Огієнкові настанови щодо вживання соборної літературної мови стосуються театру: він «має стати для свого народу найкращою практичною школою зразкової соборної літературної мови й вимови» [6, с.72-73].

Всім інтелігентам вільних професій – адвокатам, інженерам, дантистам, кооператорам, купцям, малярам, ветеринарам, землемірам, а також державним чиновникам, громадським діячам тощо – І. Огієнко адресував вимогу «знати свою літературну мову й розмовляти тільки нею зі своїми клієнтами й тим самим ширити знання цієї мови й підносити повагу до неї» [6, с.77]. Говорячи з селянами, інтелігент має вчиняти так само, заохочуючи селян до знання книжної мови і підносячи повагу до неї.

В полі зору науковця завжди залишались проблеми функціонування розмовної літературної мови в середовищі недержавного народу: найперше – в сім'ї, вдома, у стосунках з друзями, знайомими, а також у школі, громадських організаціях, церкві, науці тощо. Пильнувати процес навчання і вживання соборної літературної мови у всіх сферах життя Огієнко закликав ціле суспільство, цілий народ, усе громадянство.

Підсумовуючи аналіз понятійного наповнення термінів «стиль» і «стилістичний» у мовознавчій спадщині Івана Огієнка, зазначимо, що він:

- 1) торкнувся багатьох аспектів теоретичної та практичної стилістики;
- 2) прагнув до розбудови окремого стилю мови, закликаною обслуговувати значущі сфери соціального життя, – соборної української літературної мови;
- 3) окреслив риси стилю як мовної парадигми епохи, а саме: глибокі історичні корені; щира народність; релігійність; багатство мовних засобів, поетичність; тяжіння до простоти, ясності; відкритість до новацій;
- 4) розвинув теорію індивідуально-авторського стилю, аналізуючи мову Тараса Шевченка, обґрунтовуючи теоретичні положення своїх досліджень посиланнями на численні літературні джерела;
- 5) постійно дбав про розвиток усіх функціональних стилів української мови.

Тож можна стверджувати, що Іван Огієнко зробив значний внесок у розвиток стилістики як окремої галузі мовознавства, а його праці залишаються взірцем «ясного і простого» наукового стилю, до якого закликав учений.

Список використаних джерел:

1. Авраменко В.І. Навчальна роль терміна в культурно-освітній концепції І. Огієнка [Електронний ресурс] / В.І. Авраменко. – Режим доступу: <http://dspace.udpu.org.ua/8080/jspui/bitstream/6789/877/1/ohienko.pdf>.
2. Ляріон, митрополит. Граматико-стилістичний словник Шевченкової мови / Митрополит Ляріон ; Інститут дослідів Волині. – Вінніпег : Тов-во «Волинь», 1961. – 258, [1] с.
3. Ляріон, митрополит (Іван Огієнко). Релігійність Тараса Шевченка (Ювілейне видання з приводу 150-річчя з дня народження Тараса Шевченка (1814-1964) / Митрополит Ляріон. – Вінніпег : Вид. ІДВ, 1964. – 103 с.

4. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. — М. : Советская энциклопедия, 1990. — 685 с.
5. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) ; упорядник М.С. Тимошик. — К. : Наша культура і наука, 2001. — 440 с.
6. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Наука про рідномовні обов'язки / Іван Огієнко // Рідна мова / упорядник, автор передмови та коментарів М.С. Тимошик. — К. : Наша культура і наука, 2010. — С. 33-88.
7. Огієнко І. Наша літературна мова / Іван Огієнко // Рідна мова / упорядник, автор передмови та коментарів М. С. Тимошик. — К. : Наша культура і наука, 2010. — С. 139-424.
8. Огієнко І. Словник слів, у літературній мові неживаних / Іван Огієнко ; науково-дослідче товариство української термінології. — Нью-Йорк, 1973. — 155 с. — (Бібліотека термінологічних словників і монографій).
9. Огієнко І. Українська граматична термінологія. Історичний словник української граматичної термінології з передмовою про історію розвитку її / Іван Огієнко. — К. : Друкарня І-ї Київської Друкарської спілки, Трьохсвятительська, 5, 1908. — 79 с.
10. Огієнко І. Українська мова як мова богослужбова / Іван Огієнко // Наша літературна мова / упорядник, автор передмови і коментарів Микола Тимошик. — К. : Наша культура і наука, 2011. — С. 91-118.
11. Огієнко Іван. Український стилістичний словник. Підручна книжка для вивчення української літературної мови / Іван Огієнко. — 2-е вид. — Вінніпег : Тов. «Волинь», 1978. — 496 с.
12. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Української літературної мови мусимо вчитися, щоб знати / Іван Огієнко // Рідна мова / упорядник, автор передмови і коментарів Микола Тимошик. — К. : Наша культура і наука, 2010. — С. 89-100.
13. Огієнко І. Як писати для широких мас / І. Огієнко // Рідна мова. — 1934. — липень. — С. 273-279.
14. Сохацька Є. Іван Огієнко про релігійність Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / Євгенія Сохацька // Релігійно-інформаційна служба. — Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/kaleido_digest/55594.
15. Стилїстика // Розмовляймо українською! [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://katyas2012.wordpress.com/стилїстика>.

The article looks at the conceptual content of the terms «style» and «stylistic» in Ivan Ohienko's linguistic heritage. It accentuates the importance of his holistic stylistic conception for the development of theoretical and practical stylistics of the Ukrainian language.

Key words: style, stylistic, linguistic conception, Ivan Ohienko.

Отримано: 19.01.2017 р.